

Recenzijos

KĄ RAFINUOTIEJI PRANCŪZAI MANĖ APIE LIETUVIŠKAS MEŠKAS

Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, *Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje: vienos barbarybės istorija*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011.

Kad lietuviai kažkada buvo siaubingi barbarai, kurių akivaizdoje krikščionims šiaušdavosi plaukai, turbūt neginčys niekas. Kai kurie iš mūsų net sutiktų, kad niekas nepasikeitė: lietuviai ir dabar yra tokie patys. Kaip sakė Benas iš Mariaus Ivaškevičiaus „Išvaymo“, lietuvių sielų grumiasi Čingischanas ir Jėzus Kristus.

Jei jau patys į save esame linkę žiūrėti kaip į barbarus, save egzotizuoti, įdomu, ar mūsų autorefleksija turi sąlyčio taškų su tuo, kaip mus suvokia pasaulis. Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašelionienės monografija „Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje: vienos barbarybės istorija“ parodo plačią panoramą, kaip Lietuvos įvaizdis buvo kuriamas, kokiomis kryptimis plėtojamas prancūzų kultūros lauke. Autorė remiasi iki šiol mūsų šalyje netaikyta imagologine prieiga ir tyrėjo Daniel-Henri Pageaux išskirtomis pažūrio iki kitą kultūrą galimybėmis. Jos yra trys: manija, kai stebimoji kultūra yra labiau vertinama negu savoji, fobija, kai stebimoji kultūra suvokiama kaip menkesnė, ir filija, kai suvokiami abiejų kultūrų skirtumai, tačiau abi vertinamos pozityviai (p. 15). Kad suvoktum vertinimą, būtina tirti socialinę vaizduotę, esančią aplink tekstą. Ji neišvengiamai su-

sijusi su istorija – ir politine, ir mentaliteto, ir kultūros. Taip išsiplečia konteksto ribos ir studija tampa tarpdalykine.

Sąsajos su istorija motyvuoja chronologinį analizuojamos medžiagos pateikimą. Autorės užsimota plačiai: nuo pačios prancūzų literatūros pradžios, „Rolando giesmės“, iki Alfredo Jarry „Karaliaus Juobos“. Vis dėlto tokia gausi medžiaga yra aiškiai susintetinta ir patraukliai pateikta – skaityti tikrai neprailgsta. Struktūra logiška ir apmąstyta, stilius labai lengvas ir nenuobodus. Tiesa, truputėlį keistas atrodo autorės pasirinkimas pavadinime vartoti žodį „literatūra“: monografijoje kalbama ne vien apie grožinės literatūros tekstus, bet ir apie laiškus, atsiminimus, net paveikslus. Pati autorė įvade ir anotacijoje nesikrato dabar madingo tarpdalykiškumo ir akivaizdžiai nebando savo erudicijos sprauti į rėmus, bet skaitantysis gali pasigesti aiškesnės objekto apibrėžties. Recenzentės nuomone, monografijoje kalbama apie vienos kultūros požiūrį į kitą kultūrą, analizuojant įvairius kultūros objektus, todėl terminas „literatūra“ pavadinime truputį klaidina – užmaskuoja tarpdalykinį studijos pobūdį.

Medžiagos įvairovė iš tiesų stebina. Daug tekstų į lietuvių literatūrologijos

akiratį pirmą kartą patenka būtent šioje monografijoje, todėl ji gali tapti atspirties tašku tiems, kurie planuoja imtis panašių tyrimų. Žinoma, pristatyti naują, nežinomą medžiagą yra labai sunku, ir neišvengiamai atsiranda daug deskriptyvumo ir kartojimosi. Gali net susidaryti įspūdis, kad autorė daugiau perpasakoja tekstus negu juos analizuoja. Tačiau tai anaip tol nėra trūkumas. Šiai knygai suprasti nereikia beveik jokių pirminių žinių, tik noro gilintis ir susikaupimo. Tai yra didžiulė vertybė – autorė neapkrauna sunkiasvorėmis literatūrologijos sąvokomis, kalba paprastai, aiškiai, remiasi įvairiais kontekstais, juos išsamiai pristatydama, todėl monografiją į rankas galėtų paimti ne vien literatūrologas ar humanitaras, o kiekvienas, kuriam nesvetima „kito“, „svetimo“ problema ir lietuvių mentaliteto ar įvaizdžio tyrimai. Analizė taip pat aiški, pamatuotos dalinės išvados įtikinamai suformuluotos kiekvieno skyrelio pabaigoje, todėl nesunku perskaičius vėl grįžti ir susirasti kokią nors konkrečią idėją.

Dabar grįžkime prie šandienės savo situacijos. Kokius mitus dažniausiai girdime apie lietuvius arba netgi patys tuo tikime? Pirmasis mitas – lietuvių kalba yra seniausia kalba, o jos prokalbė – sanskritas. Daugelis taip sakančiųjų tikrai nieko nenutuokia nei apie indoeuropiečių prokalbę, nei apie sanskritą, nei apie kalbotyrą apskritai. Iš kur tai kilo? Pasirodo, po Abiejų Tautų Respublikos (ATR) padalijimų lenkas Chodzka pristatė Lenkiją ir „jos provinciją“ Lietuvą prancūzų bendruomenei, ir siekdamas atkreipti jos dėmesį į ATR okupaciją. Žinoma, jis nebuvo vienintelis fundamentalaus tritomio veikalo autorius, ir monografijoje akcentuojami tik tie epizo-

dai, kurie susiję su Lietuva. Skyrelyje apie ją išskiriami trys elementai, sudarantys lietuviybės pagrindą. Tai yra „mašlus indiškas misticizmas, geidulinga ir išraiškinga graikiška daugiadijevystė, skandinavams būdingas rūškanas ir veiksmingas tikėjimas prietarais“ (p. 226). Lietuvių mitologiją veikalo autoriai lygino su senovės indų, graikų ir skandinavų mitologijomis, todėl Lietuva „įvesdinama į pasaulinį kontekstą“ (Ten pat). Beveik įsivaizduoju šiandienį gidą, pasakojantį kažką panašaus tokiu pat retoriniu stiliumi.

Aišku, visada galima skeptiškai klausiti – ar kiekvienas prancūziškai parašytas tekstas yra prancūzų literatūra, nors jį rašė aiškių politinių tikslų turintis lenkas? Ir kiek tai yra literatūra apskritai? Šie klausimai, skaitant monografiją, nuolat kirba. Kita vertus, tyrimo objektas – Lietuvos įvaizdis, o ne literatūra, o jį apie mus sudaro iš mūsų pačių elgesio, taigi ir iš to, ką patys pasakome ar parašome apie save. Juo labiau kad net lenkai apie lietuvius rašo kaip apie kitokius, svetimus, taigi susidaro bent jau nedidelė objektyvumo iliuzija.

Perskaičius monografiją, paaiškėja, kad lietuviai nuo pat pradžios „Rolando giesmėje“ vaizduojami būtent kaip kitokie, svetimi, taigi barbarai. Įvairius Lietuvos ir lietuvių įvaizdžio variantus sieja barbaro ar barbarybės konceptas. Lietuviai – pagonys, senoviški, Smurgainiuose dresuojantys meškas (!). Vienur sakoma, kad jie yra prasto būdo, nedraugiški ir per daug geria, o kitur – kad yra draugiški ir daug panašesni į prancūzus nei lenkai. Vieni autoriai pažymi lietuvių karingumą, o kiti – pomėgį auginti gėles ir prieraišumą prie žemės, o tai lyg ir savaime suponuoja taikios agrarinės bendruomenės vaizdinį. Įdomu, kad

jau XVI a. girtuokliavimas pripažįstamas kaip lietuvių ir lenkų yda – ko gero, suvartojamų alkoholinių gėrimų statistika yra iškalbingas faktas, liudijantis, kad tam tikri dalykai velkasi paskui bendruomenę kaip nesugriaunama įvaizdžio dalis ištikus šimtmečius. Be to, prancūzų keliautojai pažymi, kad lietuvės moterys gražiai rengiasi ir yra panašios į pikardietes, nors vyrai rengiasi prastai ir yra niūrūs bei nemalonūs. Kita vertus, jiems patinka Lietuvos architektūra, miestai, o gamtos atšiaurumas gerokai stebina.

Kaip matome, daugelis šių įvaizdžio detalių yra išsilaikiusių iki pat dabar. Tikriausiai kiekvienas, gerai pasukęs galvą, galėtų prisiminti, kaip koks nors priklydęs užsienietis sakė: „O, kokios gražios gėlių klombos! Vilnius nuostabiai gražus, daug gražesnis už Rygą! Kiek pas jus žiemą būna temperatūros? – 20? O siaube... Ir kodėl moterys čia tokios lieknos ir nešioja tokias gražias sukneles?“ N. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė atsargiai išvengia šio nepatogaus ir rizikingo lyginimo su šiandiena, nes jis nepatenka į jos studijos lauką, nėra tiesiogiai susijęs su tema. Vis dėlto tokių minčių kyla, ir tai yra vienas iš didžiausių knygos pranašumų – reflektuodami, kaip mus priima kiti, iš dalies perimame kito žvilgsnį ir galime į save pažvelgti be skausmingo asmeniškumo, įžeidumo, išlaikydami nuotolį.

Autorė monografijoje prieina prie labai įdomios išvados: „Lietuvos įvaizdis pasirodo esąs priešingas, sudėtingas, intriguojantis savo neapibrėžtumu ir atveriantis kelių originalioms interpretacijoms“ (p. 343).

Vadinasi, barbarybė nėra vien neigiamai konotuoja savybė – ji yra ir įdomi, patraukli. Išeitų, kad mes buvome įdomūs todėl, kad buvome kitokie – keista šiaurietiška tauta, kalbanti neslavų kalba, kažkokie apledėję meškų augintojai, tūnantys savo pirmąją giriose tarp upių ir ežerų, kopinėjantys laukinį medų ir dainuojantys gražias liūdnas dainas, išlaikę senovinius papročius, karingumą derinę su lyrizmu. Tyrimas parodo, kad net ir Mickevičių prancūzai suvokė kaip keistuolį ir šį jo savitumą siejo su lietuviška kilme. Nepaisant to, pats didysis romantikas matė lietuvius kaip nelygiaverčius lenkams – lenkus vadino „tauta“, o lietuvius – „liaudimi“. Išeitų, kad kaimietiškas, liaudiškas buvo pastebėtas ir suvoktas kaip esminė savybė, atskyrusi dvi buvusios ATR tautas. Ir tai nėra vien neigiamas, fobišką reakciją keliantis dalykas – šis savitas laukiniškumas kursto fantaziją, leidžia skleisti grafo Šemetos ar karaliaus Juobos istorijoms. Barbarybė, kaip tiksliai įvardija Kęstutis Nastopka, geba išreikšti tautos tapatybę. Galbūt šis paradoksas ir paaiškina minėtą lietuvių sielos kovą tarp Čingischano ir Jėzaus Kristaus?

Taigi monografija neabejotinai aktuali, atverianti daug įdomių tyrimo perspektyvų, skatinanti permąstyti save ir savo santykį su pasauliu, pažvelgti į save bent iš dalies kitokiu žvilgsniu. Be akivaizdaus akademinio įdomumo, įvaizdžio tyrimai gali tapti naudingi ir formuojant dabartinės Lietuvos įvaizdį, o tai yra ne vien gudragalvių politikų ir verslininkų, bet ir kiekvieno žmogaus, susiduriančio su kitų kultūrų atstovais, pareiga.

Elžbieta Banytė,

Vilniaus universiteto

Intermedialijų literatūros studijų

I kurso magistrantė